

U źródeł polskich partykuł
Derywacja funkcjonalna, przemiany, zaniki

NR 3368

Krystyna Kleszczowa

U źródeł polskich partykuł

Derywacja funkcjonalna, przemiany, zaniki

Redaktor serii: Językoznawstwo Polonistyczne
Bożena Witosz

Recenzent
Zofia Zaron

Monografia mieści się w projekcie badawczym
pt. *Polskie wyrażenia funkcyjne w ujęciu diachronicznym*.
Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki,
przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/01/B/HS2/04643.

Redaktor: Jolanta Gwioździk
Projektant okładki: Małgorzata Pleśniar
Redaktor techniczny: Barbara Arenhövel
Korektor: Katarzyna Kocur
Łamanie: Bogusław Chruściński

Copyright © 2015 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-674-9
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-8012-675-6
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 9,5 Ark. wyd. 11,5
Papier offset. kl. III. 90 g   Cena 20 zł (+ VAT)

Druk i oprawa:
EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, Spółka Jawna,
ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

Spis treści

Wprowadzenie	7
I. Kręte ścieżki studiów historycznoleksykalnych	9
1. Główny cel pracy	12
2. Tekst a słownik	16
3. Rozumienie terminu metatekst	21
II. Partykuły w perspektywie historycznej	25
1. Definicja partykuły	26
2. Kształt partykuły	30
3. Wachlarz przyczyn generujących partykuły	35
III. Od przysłówka do partykuły	37
1. Przysłówek versus partykuła	40
2. Zerowanie składników autoreferującej parentezy	47
3. Zerowanie dublowanej predykcji	55
4. Wiązanie przysłówka przez partykułę	60
5. Podsumowanie	64
IV. Czasownik bazą dla partykuły	67
1. Zerowanie struktur bezpodmiotowych	68
2. Quasi-partykuły typu <i>mówię</i>	75
V. Partykuły odzaimkowe	81
VI. Zrywanie więzi z planem przedmiotowym	87
1. Fonetyczne i fleksyjne przyczyny zrywania więzi z planem przedmiotowym	89
2. Słowotwórcze przyczyny zrywania więzi z planem przedmiotowym	90
3. Zrywanie więzi z planem przedmiotowym wskutek zmian składniowych	92
4. Zrywania więzi z planem przedmiotowym wskutek zmian na poziomie leksykalnym	98

VII. Wariantywność postaci partykuł	107
VIII. Przemiany w klasie polskich partykuł	113
1. Pozorne zmiany znaczenia partykuł	114
2. Znaczenie a łączliwość partykuły	121
3. Partykuła versus spójnik	125
4. Partykuła versus dopowiedzenie	128
5. Zmiany ilościowe w historii polskich partykuł	129
Zakończenie	137
Literatura	139
Źródła materiału językowego wraz ze skrótami	144
Indeks omawianych partykuł	145
Summary	149
Резюме	151

Wprowadzenie

Od kilku lat kieruję projektem badawczym pt. *Polskie wyrażenia funkcyjne w ujęciu diachronicznym*, finansowanym przez Narodowe Centrum Nauki (UMO-2011/01/B/HS2/04643), realizowanym zespołowo (głównie z lingwistami śląskimi, ale również poznańskimi, warszawskimi, krakowskimi i toruńskimi). Niniejsza monografia mieści się w tym właśnie projekcie, a prezentuje jedną z klas wyrażen funkcyjnych — polskie partykuły.

Wybór wyrażen funkcyjnych nie był przypadkowy, decydowało o tym stanowisko autorki, kierownika projektu badawczego, wobec zadań, jakie stoją przed historykami języka, pragnącymi wniknąć w problemy dynamiki języka naturalnego.

Po pierwsze interesuje mnie proces językowy, warunki, przyczyny i istota jego przebiegu. Zasadność spostrzeżeń i konstatacji najlepiej dokumentować serią. Że wyrażenia funkcyjne tworzą rozległy zbiór, o tym przekonywać nie muszę. Prace nad tymi wyrażeniami we współczesnej polszczyźnie trwają już prawie 20 lat, a dopiero w 2014 roku ukazał się słownik partykuł (GROCHOWSKI, KISIEL, ŻABOWSKA, 2014). Uwzględnienie jednostek historycznych znacznie rozszerza klasę wyrażen funkcyjnych, bo choć część z nich ma tradycję ciągłą, jest to zbiór nieustannie się przeobrażający — wiele z nich zanika, ciągle powstają nowe. Znaleźć reguły tworzenia się i reguły przeobrażeń jednostek leksykalnych — oto jedno z ważnych zadań, jakie winna stawiać przed sobą lingwistyka diachroniczna. Układanie tych jednostek na osi czasu jest celem drugorzędnym, choć nie twierdzę, że tego się robić nie da i że jest to nieważne. Są zatem wyrażenia funkcyjne dobrym materiałem do realizacji tak postrzeganej leksykologii historycznej: historia to grunt do obserwacji dynamiki języka, dynamiki, która i teraz się przejawia, choć obserwacja aktualnie dziejących się zjawisk jest utrudniona przez wielość znaków, których wagi obecnie nie znamy (SKARGA, 1989: 9).

Po drugie, powodem, który zadecydował o wyborze materiału do obserwacji, jest fakt, że dynamika wyrażen funkcyjnych w małym stopniu jest zależna od uwarunkowań kulturowych. Owszem, zdarzają się fakty natury kulturowej, mam tu na myśli pożyczki, np. łacińskie *akurat* ← *accūrât*, *notabene* ← *nota bene*, *de*

facto, eo ipso; rychtyk/rychtyg z nm. *Richtig*¹, ale to margines. Relacje między uczestnikami komunikacji (nadawcą i odbiorcą), między mówiącym a tekstem czy jego elementami, relacje między elementami tekstu, to stałe komponenty komunikacji międzyludzkiej. Środki przekazu, mam na myśli mass media, mogą wzmocnić bądź osłabić wagę jakiegoś elementu, ale nie zmieniają w sposób zasadniczy istoty komunikacji międzyludzkiej.

Po trzecie, powodem wyboru wyrażen funkcyjnych było przekonanie, że aby analizować jakieś zjawisko historyczne, trzeba najpierw dokładnie je rozpoznać we współczesnym języku. Jak chodzi o polskie wyrażenia funkcyjne, sytuacja jest szczególna. Prekursorski tekst Anny Wierzbickiej *Metatekst w teksie* (WIERZBICKA, 1971) nie tylko uświadomił problem metatekstu, ale zapoczątkował systematyczne studia nad wyrażeniami metatekstowymi. I choć lingwiści tego nurtu ciągle podkreślają, że są na początku drogi, przyznać trzeba, że to obszar bardzo dobrze opracowany, co więcej — dalej jest zgłębiany. Można zatem nie tylko skorzystać z dorobku szkoły warszawsko-toruńskiej, ten nurt jest dla autorki niniejszej monografii najważniejszy, ale także — zasięgnąć rady przedstawicieli tej szkoły². Stanowczo jednak trzeba podkreślić, że opracowania wybranych obszarów współczesnego języka nie powinny być dla historyka języka wzorem, a jedynie punktem wyjścia, pomocą w analizach, np. w ustalaniu statusu gramatycznego jednostki leksykalnej. Bo pytania stawia historyk odmienne nie tylko ze względu na inny materiał, ale przede wszystkim — ze względu na inne cele badawcze.

Dodam na koniec, że wgląd w historyczny materiał językowy ujawnia, że klasa wyrażen funkcyjnych to obszar atrakcyjny, a przy tym — słabo rozpoznany. Mamy wprawdzie studia nad pojedynczymi wyrażeniami, jednak mało jest prac ogarniających większy obszar, jak np. spójniki parataktyczne (BEDNARCZUK, 1967). Nie sposób w tym miejscu nie wspomnieć o pracach Krystyny Pisarkowej i zespołu Pracowni Składni Historycznej przy Instytucie Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk; przy okazji studiów nad składnią historyczną uzyskaliśmy dużo cennego materiału odnośnie wyrażen funkcyjnych, a jeszcze więcej — cennych spostrzeżeń (PISARKOWA, 1984³).

¹ Por. *Ha, ha, ha, mój rywal rychtyk się obwiesi*. Teat. 22.b, 100 (SL: 'na pewno, ani chybi').

² W czasie realizacji projektu naukowego *Wyrażenia funkcyjne w ujęciu diachronicznym* odbyły się dwie konferencje z udziałem lingwistów kilku ośrodków akademickich. Efektem pierwszego spotkania (Katowice, 14—15 grudnia 2012 roku) jest publikacja *Wyrażenia funkcyjne w perspektywie diachronicznej, synchronicznej i porównawczej* (KLESZCZOWA, SZCZEPANEK, 2014) — już tytuł pokazuje, że problem historii polskich wyrażen funkcyjnych konfrontowany był z doświadczeniami badaczy współczesnego języka, także innych języków. Druga ogólnopolska konferencja *U źródeł wyrażen funkcyjnych* odbyła się w dniach 13—14 marca 2014 roku w Katowicach, referaty będą publikowane w 2. numerze nowego śląskiego czasopisma „Forum Lingwistyczne”.

³ Tam dane bibliograficzne o cyklu *Zapomniane konstrukcje składni staropolskiej / średniopolskiej / nowopolskiej*, też inne adresy bibliograficzne.

Indeks omawianych partykuł

- akurat 7, 28, 35
albowiem/abowiem/abowim/albowiem/
    albowim 28, 61, 108, 123-127
albowiemci 111
ani chybi 29, 67, 102
autentycznie 29
bądź co bądź 32, 34, 67, 90
bez chyby 13, 67, 103, 129
bez pochyby 7, 13, 67, 103, 129
bez wątpienia 29, 113-114, 129
bez wątpiwości 13, 129
bez wszej chyby 13, 103, 129
bez wszej wątpiwości 13, 129
bezpochybnie/ bez pochybnie 67, 103,
    129—130
bodaj 27, 29, 90, 108, 124—125
bodajby 67
bodajże 29, 90, 124—125
bogdaj 108
bowiem/bowim 108
by tak rzec 32, 67, 134
być może 29—30, 67, 70—71, 97
było nie było 32, 43, 67
chocia 110
chociaż 28, 67, 101, 108, 110, 112, 127
chociażby 67, 101, 108
chociażci 110
chociażże 110
choć 67, 101—102, 108, 110, 127
choćby 67, 101, 108
choćże 110
chyba 25, 28—29, 67, 88, 102, 110, 129
chybać 110
co _ 81
co dopiero 81
co najmniej 97
cusz/cosz/czuż 114, 133
czuż/czusz/cusz/cosz 109
czyli 28, 35
czysto 131
dajmy 34, 133
dajmy na to 34, 67, 81
dajmy to 34, 133
dalibóg/dali bóg/dalebog 109, 129—130
de facto 7—8, 29, 35
dla czego/dlaczego 36, 82—85
dla tego/dlatego 82—3, 95, 127
dokładnie 44, 56
dopiero, dopiro, dopirzo, dopiuro 28, 45,
    81, 108, 110
dopieroć 11
dopieroż 110, 112
doprawdy 27, 29, 94
dosłownie 28, 102, 131, 134
dowodnie 134
eo ipso 8, 35
fakt 32
fakt faktem 29, 32
faktycznie 29, 37
generalnie 28
głównie 37, 28, 46, 55—57, 132
i tak 81
i to 81
innymi słowy 90, 116
ino 114
istą prawdą 45
istnie 129—130
isto 135

- istotnie 29
 iście 13, 46, 110, 114, 129—131,
 iścieć 110, 114
 jacy 81, 132
 jak gdyby 34
 jak nic 29, 34, 81
 jakby 31, 81, 108
 jako żywo 81
 jakoby 18, 29, 63, 81, 108, 114
 jakoż 81
 jawnie 131
 jednak 121—122, 127
 jednakowo 110
 jednakowoż 62, 110, 112
 jednakóż 110, 112
 jednakże 81, 121—123
 jedno/jeno/jano/ino 44—45, 81, 109, 114,
 132
 jednokowo 110
 jednokowoż 112
 jednoż ci 110
 jednym słowem 30, 116
 jedynie 131
 jeno/ino 13, 45, 108-109, 114
 jeszcze 62, 110, 121
 jeszczeć 110
 jeszczeż 110, 112, 121
 k temu 82
 kompletnie 131
 koniec końców 32, 34
 koniecznie 129—130
 krom chyby 13, 103, 129
 krom pochyby 13, 103, 129
 krom wątpienia 13, 75, 114, 129—130
 kromia wątpliwości 13, 129—130
 krotce 134
 krótko 31—32
 krótko mówiąc 31—32, 51, 67
 ledwie/ledwo/ledwa/jedwo 13, 45, 109, 132
 literalnie 55, 134
 ma się rozumieć 29—30, 32, 34, 73, 97
 ma się wiedzieć 73, 97
 mało tego 81
 mianowicie 13, 56, 59, 116
 między nami 31, 84
 między nami mówiąc 31, 51
 może 29, 67, 70—71, 97, 108
 możeć 108
 możeż 108
 mówię 75
 musi 13, 71—72, 97, 110, 114, 130
 musić 110, 114, 131
 na bank 29, 107
 na dobitkę 89, 101, 108
 na dobitkę 89, 101, 108
 na dobrą sprawę 32, 34
 na dodatek 28, 101, 117
 na dokładkę 101
 na marginesie 52, 99—101
 na mur beton 29, 107
 na ostatek 75, 101
 na pewno 22, 28—29, 67
 na podobieństwo 130—131
 na przykład 28, 84
 na sto procent 13, 29, 32, 34, 107
 na stówę 13
 nad co 85
 nadto 81—84
 najpewniej 67
 najwidoczniej 27, 29, 67, 97
 najwyraźniej 29, 42, 97
 najwyższej 42
 naprawdę 28—29, 40, 75
 naturalnie 29, 37, 56, 98, 129
 nawet/na wet 28, 88, 109, 117, 133
 nawiasem 31, 51—52, 100
 nawiasem mówiąc 31, 51, 99, 100
 ni mniej ni więcej 32, 34, 42
 niechybnie 25, 29, 37, 42, 61, 67, 102
 niejako 28, 42, 81
 niemniej 28, 43, 62, 132,
 nieomylnie 25, 44, 129—130
 niepochybnie/nie pochybnie 13, 72, 103,
 129—130
 nieschybnie 25, 129
 nieuchybnie 25, 45, 129
 niewątpliwie 27, 29, 42, 99
 niezaprzeczalnie 134
 niezawodnie 25, 67, 129—130
 notabene 7, 28, 99
 oczywiście/oczywisto/oczywiście/oczywistnie
 /oczywista 28—30, 45, 61, 67, 101,
 128, 29
 ogólnie 28
 ogółem/ogulem 63—64, 133
 oraz 126
 osobie 46, 56—57
 osobliwie 13, 44, 56—57, 59, 81, 132

- osobnie 13, 56—57, 59, 81, 91, 132
osobno 13, 44, 56—57, 60, 81, 91, 132
otworzyćście 134
owszejki/owszeki 13, 81, 109, 133
owszem 13, 81, 128, 132
pewna 74
pewnie 10, 18, 27, 29—30, 37, 44, 50, 67,
72, 92, 109, 117—120, 128—129
pewnikiem 98—99, 129—130
pewno 18, 29, 37, 92, 107, 117—120, 128—
130
płaci/płać 44, 72, 97, 109, 130—131
po prawdzie/poprawdzie 40, 94, 129—130
po prostu 134
po temu 82
po wielkiej części 45
podobnie 110
podobnieź 18, 29, 110, 114, 125
podobno 18, 27, 29, 91, 108, 110, 114—115,
125
podomno/podowno/podno/ponoć/pono 108
podowno 45, 115
ponadto 28, 81, 83—84, 94—95
poniekąd 81
ponno/pono 45, 110
ponoć 18, 29, 110, 114
pospolicie 133
pospołu 132
powiem więcej 31, 51—52
powszechnie 81, 133
poza tym 81, 83—84, 94
prawdopodobnie 18, 29, 37
prawdzie 129
prawdziwie 50, 129—130
prawie 20—21, 63
prosto 134
proście 134
prze co 83
przecie 81, 107—108, 110
przecież 81, 96, 107—108, 110, 112, 121,
125, 132
przed się/przedsię/przećsie/przećcie/przedcie/
przećsie 108
przede wszystkim 55—56, 75, 81, 132
przednie 56, 59, 133
przedsię 21, 108—109
przedsięć, przecięć, przedsięć, przedsię,
przeć, przecie, przećsie, przećsię,
prześięź, przecież 96
przeto 28, 36, 81—83, 127
przetożci 110
przeważnie 28, 37
przez wąpienia 13, 75
przodkownie 45
przodkowo 45
przy czym 82
przy tym 81, 82—84, 94
przypuszczalnie 29, 37
raczej 28, 61
radszej, raczyj, radszy, radczej, raczy, racz-
szej 45, 108
równie 110, 114, 121
również 28, 56, 62, 91, 110, 112, 114—115,
121
równo 132
rychtyk/rychtyk 8
rzecz ista 74
rzecz jasna 29, 32, 34, 67, 74
rzecz oczywista 67
rzecz pewna 74
rzecz prosta 67
rzeczą samą 81
rzeczywiście 29, 67
rzekomo 18, 29, 63, 67, 89, 114
samą rzeczą 81
skądinąd 81, 99
słowem 28, 30
snadź/snac/sna/snać 25, 45, 109, 130—131
spokojnie 131
stąd 35, 81
swoją drogą 81, 99
szczególnie 28, 55—56, 132
tak czy inaczej 81, 108
tak czy owak 81, 108
tak czy siak 81, 108
tak czy tak 81
tak jakby 28, 31, 81
tak na marginesie 52
tak naprawdę 29, 113
takoz 132
także 62, 81, 115
tedy 35, 81
też(e) 62, 81, 117
to pewna 74
to znaczy 67, 81
toż 35, 81
tylko 28, 35, 81, 102, 108, 131
tylko i wyłącznie 108, 131

- tyło/telo 81, 108, 132
tym niemniej 43
tym samym 34, 81, 117
w _ tego słowa znaczeniu 32, 108, 134
w gruncie 33, 129
w gruncie rzeczy 29, 33, 67
w istocie 29—31
w istocie rzeczy 29—31, 67
w każdym razie 32, 81
w końcu 75, 87
w ostateczności 28
w pełnym słowa tego znaczeniu 32, 34, 108, 134
w pospolitości 133
w powszechności 81, 133
w rzeczy 33—34, 129
w rzeczy samej 29—30, 33, 67
w rzeczywistości 29, 67
w szczególności 55, 132
widać 29, 32, 67—68, 97
widocznie 29, 37, 67, 70
wierę 35, 75—78, 110, 129, 131
wieręć 110
wiernie 104, 129
wierno 104
więcej 31, 52
właściwie 37
właśnie 32, 37, 46, 110, 121, 129
właśnież 110, 112, 121
wobec 129
wprawdzie 32, 94
wprost 28, 90
wreszcie 28
wręcz 134
wszak 35, 81, 108
wszakoż 108
wszakże 81
wszelako 28, 81
wyłącznie 108, 131
z bliska 90, 134
z do prawdy
z kolei 84
z krótka 90
z osobna/zosobna 56—57, 59, 81, 132—133
z pewnością 28—29, 44, 67
z prawdy 45
z prosta 90, 134
z prostu 90
za tym 82, 89
zaczem/zaczym 36, 84—85
zaiste 39, 93, 118—119, 129
zaiście 129
zapewna 120
zapewne 18, 29, 39, 67, 72, 93, 109, 118, 120—121
zapewnie 109, 120v121
zapewno/za pewno 118—121
zaprawdę 39, 50, 75, 118—119
zasadniczo 37, 56
zasię 95—96, 109, 134
zassie/zajsie/zajsię 96
zaś 96, 126—127
zatem 36, 81—83, 95, 125—127
zato 126
zawierne/ za wierne 93, 104, 118, 129—131
zda się 73—74, 96-97
zdaje się 73—74, 96—97
zgoła/z goła 28, 109, 133
znaczy 67, 72
znaczy się 67, 73—74, 116
znać 70, 130—131
znowu/z nowu 90, 95, 107—108, 110
znowuż 90, 107—108, 110, 112
znów 107—108
zwłaszcza 28, 42, 55—56, 132
zwyczajnie 131
że tak powiem 67
źrzetelnie 134

Krystyna Kleszczowa

At the sources of Polish particles Functional derivation, conversions, disappearances

Summary

The core aim of the author of the present monograph was to reveal nominal rules of the class of particles, understood as metatextual operators, both opening and commenting the rheme of the expression. Those units co-occur with the rheme, but they do not form any syntactic dependency with it (rheme is not characterised by either grammatical or semantic features). Such a definition and comprehension of particles was adopted by the authors of *Słownik gniazdowy polskich partykuł*. The author of the present monograph refers quite often to this specialised lexicon, however, the tasks she sets for herself are divergent. All analyses present in the monograph are of explaining, not idiographic quality. The descriptive aspect comes down to collecting data essential for constructing historical fact (language process). Naturally, any nomothetic inclination in such a consideration is limited to the possibility and not necessity, since even if there are advantageous conditions for the process, it can, but does not have to, come into existence.

Nominal rules of particles are called functional derivation, as it is all about presenting how elements of the objective plan change their status, how they begin to function within the metatextual plan. For some time we deal with homonymy, later those ties are broken and a lexeme becomes only a metatextual operator, conf.: *chyba, właśnie, głównie*. Relevance of such a derivational process corroborates the fact that within particles there are numerous symbols and linguistic rules that were withdrawn from usage (*zatem, nawet, przecież* ← **przed się*) — confer chapter VI.

The arrangement and order of the nominal rules analysed are dictated by the linguistic material. The description starts from the particles based on adverbs, the word level category which is most often used as a base for particles. The analysis revealed three ways of shifting from the class of adverbs to the class of particles. 1) It may happen that autorefering parenthesis (metatextual inclusion) includes an adverb; if it comes to the elision of the redundant verbal constituent, the adverb receives the status of a particle, conf.: *mówię właśnie* → *właśnie*; *mówiąc oczywiście* → *oczywiście*; *wprawdzie wam powiadam* → *wprawdzie*. 2) The particle may come into being on account of elision of duplicated predication. It regards the so-called distinctive particles — the distinctive element has the same predicate as the whole set (*szczególnie, głównie, zwłaszcza, głównie, przede wszystkim*). 3) The last mechanism moving the adverb to the class of particles is combining by the particle the element of the adverb which is standing next to it and has a similar meaning. With time, the multi-segmental operator is shortened by the original particle and then the adverb begins its life as a particle with which it was previously bound, conf.: *też jednak* → *jadnak*, *też podobno* → *podobno*, *też także* → *także*.

As second come verbs which also serve as bases for particles. Here, functional derivation deals with zeroing of the infinite structures (impersonal), conf.: *być może* → *może, było widać*

→ *widać*. A different type of functional derivation can also be observed in pronoun-derived particles, like *przeto*, *zatem*, *nadto*, *ponadto*. Historical data reveals that in case of some metatextual operators the pronoun element functioned as an anaphora or cataphora.

Chapters VI and VII illustrate linguistic processes whose effect is separation of the elements of the metatextual plan from the objective plan. As a consequence of the parting from the objective plan certain phonetic simplifications occur, conf.: *albowiem/abowiem/abowim/albowim*; *dopier/dopiro/dopirzo/dopioro* (z: psł. **to pr'vь!*); *podobno/podomno/podowno/podno/ponoć/pono*; *przecież/przecie/przedsię/przedcie/przedsie/przećsie/przećcie/przedcie/przeć sie*, *ledwie/ledwo/ledwa/jedwo* 'tylko, jedynie'. The character of these changes, however, is irregular and unpredictable.

When it comes to the changes within the class of particles, they can concern only their form, as generally particles are not prone to meaning alterations. The amendment may only occur on the metatextual level, that is the particle is shifted to the class of conjunctions (conf.: *albowiem*, *oraz*) or to the so-called appositions (*Byłaś tam? Pewnie!/Owszem*). In the final part of the monograph the author recorded those particles that are not present in the modern Polish language (over 70 items).

Кристина Клещёва

У источников польских частиц Функциональная деривация, преобразования, исчезновения

Резюме

Главной задачей автора монографии было выявление номинативных принципов класса частиц, понимаемых как метатекстовые показатели, которые открывают и комментируют рему высказывания. Эти единицы соотносимы с ремой, но не входят с ней в синтаксическую зависимость (рема не маркирована ни с грамматической, ни с семантической точки зрения). Такое понимание частиц приняли составители Гнездового словаря польских частиц. На этот специальный лексикон автор ссылается часто, хотя поставленные им задачи иные. Представленный в монографии анализ имеет выясняющий, а не идеографический характер. Описательность сводится к накоплению материала, необходимого для конструирования исторического факта (языкового процесса). Безусловно, номотетический уклон размышлений ограничен по возможности, а не по необходимости. Это предопределено тем, что даже если появляются условия, благоприятные для процесса, он может, но не должен произойти.

Номинативные принципы частиц называются функциональной деривацией, поскольку речь идет о том, чтобы показать, как элементы предметного плана изменяют свой статус, когда начинают функционировать в метатекстовом плане. Какое-то время имеем дело с омонимией, затем эти связи разрываются и лексема становится только метатекстовым оператором, ср.: *chyba, właśnie, głównie*. Обоснованность такого хода деривации подтверждает факт, что в частицах помещается очень много исчезнувших уже языковых знаков и правил (*к примеру, zatem, nawet, przecież* ← **przed się*), что рассматривается в VI главе.

Систематизация и очередность рассматриваемых номинативных принципов были продиктованы языковым материалом. Их описание открывают частицы, образованные на базе наречий. Это часть речи, которая чаще всего является основой частиц. Анализ выявил три пути перехода наречий в класс частиц. 1/ Может быть так, что автореферирующая парентеза (вводное слово метатекстового характера) содержит наречие; в том случае, если происходит элизия редундантной вербальной составляющей, наречие приобретает статус частицы, ср. *mówię właśnie* → *właśnie*; *mówiąc oczywiście* → *oczywiście*; *w prawdzie wam powiadam* → *wprawdzie*. 2/ Частица может также быть образована вследствие элизии дублированной предикации. Речь здесь идет о выделенных частицах – выделяемый элемент отличается тем же предикатом, что и все сочетание (*szczególnie, głównie, zwłaszcza, głównie, przede wszystkim*). 3/ Последним механизмом, перемещающим наречие в класс частиц, является связывание частицей находящегося рядом наречия с подобным значением. Со временем в многосегментном операторе сокращается первичная частица, и тогда наречие начинает функционировать как частица, с которой оно было связано, ср.: *też jednak* → *jednak*, *też podobno* → *podobno*, *też także* → *także*.

На втором месте после наречий стоят глаголы, используемые в качестве базы для частиц. Эта функциональная деривация заключается в исчезновении бессубъектных (безличностных) структур, ср.: *być może* → *może*, *było widać* → *widać*. Другой тип функциональной деривации наблюдается в частицах, образованных от местоимений, к примеру, *przeto*, *zatem*, *nadto*, *ponadto*. Исторический материал показывает, что в некоторых метатекстовых операторах местоименный элемент выполнял анафорическую или катафорическую функцию.

VI и VII главы иллюстрируют языковые процессы, результатом которых является оторвание единиц метатекстового плана от плана предметного. Вследствие разрыва связей с предметным планом возникают разнообразные фонетические упрощения, ср.: *albowiem/abowiem/abowim/albowim*; *dopiero/dopiro/dopirzo/dopioro* (из праслав.: **to pr'vь!*); *podobno/podomno/podowno/podno/ponoć/pono*; *przecież/przecie/przed się/przedcię/przedsie/przećsie/przećcie/przedcię/przeć sie*, *ledwie/ledwo/ledwa/jedwo* 'только, единственно'. Эти изменения носят нерегулярный и непредсказуемый характер.

Модификации в классе частиц могут касаться только их формы, так как частицы в своем большинстве не подвергаются преобразованиям значения. Возможным бывает лишь изменение статуса на метатекстовом уровне, когда так наз. частица переходит в класс союзов (к примеру, *albowiem, oraz*) или в группу так наз. приложений (*Byłaś tam? Pewnie!/Owszem*). В заключительной части монографии представлены частицы, которые в польском языке уже вышли из обихода (более 70 единиц).